

УДК 378.011.3-051:796.011]:355.232.1:39(=161.2)

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2025.6.20>**Владислав ТЕРЕМЕЦЬКИЙ**

доктор юридичних наук, професор, завідувач сектору проблем реалізації господарського законодавства відділу проблем модернізації господарського права та законодавства, Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова Національної академії наук України», вул. Марії Капніст, м. Київ, Україна, 203057

ORCID: 0000-0002-2667-5167**Микола МИХАЛЬЧУК**

аспірант кафедри педагогіки та педагогічної майстерності, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь, Запорізька область, Україна, 72300

ORCID: 0009-0005-6318-1528

Бібліографічний опис статті: Теремецький, В., Михальчук, М. (2025). Ціннісні орієнтації як основа готовності майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини: козацький контекст. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 146–156, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2025.6.20>

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ОСНОВА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ЗАХИСТУ БАТЬКІВЩИНИ: КОЗАЦЬКИЙ КОНТЕКСТ

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та дослідженні шляхів формування у майбутніх учителів фізичної культури готовності до захисту Батьківщини в процесі професійної підготовки засобами провідних ідей козацької педагогіки. Методологія дослідження ґрунтується на комплексному поєднанні загальнонаукових та спеціальних методів. Системний підхід дозволив розглянути процес військово-патріотичного виховання як цілісну структуру взаємодії освітніх інституцій та громадськості. Культурологічний та аксіологічний підходи використано для аналізу ролі національних традицій та козацьких бойових мистецтв у формуванні ціннісного ставлення до власного «Я» та держави. Метод дедукції використано для виокремлення специфічних засобів козацької педагогіки, придатних для впровадження в освітній процес закладів вищої педагогічної освіти. Наукова новизна роботи полягає у поглибленні наукових уявлень про структуру готовності майбутнього вчителя фізичної культури до захисту Батьківщини через призму козацької педагогіки. Уперше комплексно розглянуто вплив традиційних українських бойових мистецтв (Спас, Бойовий гопак, Хортінг) не лише як засобів фізичного вдосконалення, а як інструментів психоемоційного гартування та формування національної ідентичності в умовах воєнного стану. Доведено, що інтеграція козацьких виховних ідеалів у зміст фізичного виховання дозволяє сформувати у студента не лише інструкторські навички, а й активну громадянську позицію та жертовну готовність до виконання військового обов'язку. Дістало подальшого розвитку обґрунтування ролі інституційної синергії (взаємодії держави, сім'ї та закладів вищої освіти) у створенні цілісного виховного простору. Проведене дослідження підтверджує, що ціннісні орієнтації, сформовані на основі козацького контексту, є наріжним каменем готовності майбутніх фахівців до захисту держави. Встановлено, що використання потенціалу козацької педагогіки, зокрема через популяризацію національних видів спорту та залучення до історико-культурної спадщини, забезпечує високу ефективність військово-патріотичного виховання. Виявлено, що готовність до захисту Батьківщини є інтегральною якістю особистості, яка поєднує фізичну витривалість, професійну майстерність педагога та глибоку внутрішню переконаність у цінності національної свободи. Практична значущість результатів полягає у можливості їх впровадження при розробці робочих програм із фізичного виховання та планів виховної роботи у педагогічних закладах вищої освіти з метою підготовки вчителя-патріота нової генерації.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, мистецька фізичної культури, козацька педагогіка, ціннісні орієнтації, готовність до захисту Батьківщини, бойові мистецтва, національна ідентичність.

Vladyslav TEREMECKYI

Doctor in Law, Professor, Head of the Sector of Problems of Implementation of Economic Legislation at the Department of Modernizing Commercial Law and Law, State Organization "V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine", Marii Kapnist str., 2, Kyiv, Ukraine, 03057

ORCID: 0000-0002-2667-5167

Mykola MYKHAKCHUK

Postgraduate Student at the Department of Pedagogy and Pedagogical Skills, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Hetmanska str., 20, Melitopol, Zaporizhzhia region, Ukraine, 72300

ORCID: 0009-0005-6318-1528

To cite this article: Teremeckyi, V., Mykhakchuk, M. (2025). Tsinnisni oriientatsii yak osnova hotovnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do zakhystu Batkivshchyny: kozatskyi kontekst [Values as a basis for future physical education teachers' standby to defend the motherland: cossack context]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 146–156, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2025.6.20>

VALUES AS BASIS FOR FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS' STANDBY TO DEFEND THE MOTHERLAND: COSSACK CONTEXT

The purpose of the article is to theoretically substantiate and investigate the ways of forming the readiness of future physical education teachers for homeland defense in the process of professional training using the leading ideas of Cossack pedagogy. The research is based on a comprehensive combination of general scientific and special methods. The systems approach allowed considering the process of military-patriotic education as a holistic structure of interaction between educational institutions and the public. Cultural and axiological approaches were used to analyze the role of national traditions and Cossack martial arts in the formation of a value-based attitude toward one's "Self" and the state. The method of deduction was used to identify specific means of Cossack pedagogy suitable for implementation in the educational process of higher pedagogical education institutions. The work deepens scientific understanding of the structure of the future physical education teacher's readiness for homeland defense through the prism of Cossack pedagogy. For the first time, the influence of traditional Ukrainian martial arts (Spas, Combat Hopak, Horting) is comprehensively considered not only as a means of physical improvement but as tools for psycho-emotional tempering and national identity formation under martial law. It is proved that the integration of Cossack educational ideals into the content of physical education allows forming not only instructional skills in a student but also an active civic position and sacrificial readiness to fulfill military duty. The substantiation of the role of institutional synergy (interaction of the state, family, and higher education institutions) in creating a holistic educational space has been further developed. The conducted research confirms that value orientations formed on the basis of the Cossack context are the cornerstone of the readiness of future specialists for state defense. It is established that using the potential of Cossack pedagogy, in particular through the popularization of national sports and involvement in historical and cultural heritage, ensures high efficiency of military-patriotic education. It is revealed that readiness for homeland defense is an integral quality of a person that combines physical endurance, professional skill of a teacher, and deep inner conviction in the value of national freedom. The practical significance of the results lies in the possibility of their implementation in the development of curricula for physical education and educational work plans in pedagogical higher education institutions to prepare a new generation of patriot-teachers.

Key words: military-patriotic education, physical education teachers, cossack pedagogy, value orientations, readiness for homeland defense, martial arts, national identity.

Актуальність проблеми. Війна, розв'язана Російською Федерацією проти України та всього цивілізованого світу, ставить перед педагогічною спільнотою стратегічне завдання – підготовку громадянина, здатного не лише активно протистояти агресору, а й досягати над ним перемоги. Формування такої особистості є нагальною потребою національної безпеки. Проте реалізація цього завдання неможлива без функціонування ефективної системи гарантій

прав і свобод людини, закріплених у нормах національного законодавства та міжнародних угодах (Кубко та ін., 2025, с. 139).

Одним із вирішальних чинників перемоги є людський капітал – фахівці, які мають належну професійну підготовку та, що найважливіше, стійкий патріотичний дух. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває підготовка майбутніх учителів фізичної культури, які виступають ключовими провідниками ідей

захисту Батьківщини серед учнівської молоді. Саме їхня готовність до виконання військово-патріотичного обов'язку стає фундаментом для виховання наступних поколінь воїнів-громадян.

У системі військово-патріотичного виховання особлива увага приділяється формуванню ціннісного ставлення особистості до суспільства, держави, соціального та природного середовища. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від використання виховного потенціалу української козацької педагогіки, що базується на принципах лицарської честі, духовності та фізичної досконалості (Руденко, Губко, 2007, с. 154). Посилення духовних та естетичних напрямків під час навчально-виховної роботи дозволяє сформувати не лише інструктора з фізичної підготовки, а й цілісну особистість із розвиненими ціннісними орієнтаціями, де ставлення до власного «Я» та національної ідентичності є ключовим чинником розвитку майбутнього фахівця (Сидельникова, 2012, с. 317).

З огляду на це, актуалізується потреба в переосмисленні засобів підготовки вчителів фізичної культури, які здатні інтегрувати національні традиції у сучасний виховний процес. У дослідженні підкреслюється роль культурного компонента у військово-патріотичному вихованні, його значення у формуванні національної ідентичності, міжетнічної толерантності та духовного розвитку підростаючого покоління. Крім того, аналізується значення державних інституцій, місцевого самоврядування, батьків та громадськості у патріотичному загартуванні молоді, що набуло особливої ваги в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема громадянського виховання особистості вже давно є предметом глибоких та всебічних досліджень. Сучасна актуальність цього питання зумовлена повномасштабним вторгненням Російської Федерації, що загострило необхідність вивчення особливостей формування ціннісного ставлення людини до суспільства та держави в контексті військово-патріотичного виховання.

Фундаментальні аспекти формування активної громадянської позиції та моральної відповідальності особистості висвітлено у працях І. Бега та К. Чорної (2008). Питання духовної єдності нації та національної ідентичності

через призму соціокультурних традицій аналізує М. Качур (2013). Важливим напрямком є вивчення фольклору та козацько-лицарської духовності як джерел національного духу, що представлено у дослідженнях Ю. Руденка та О. Губка (2007), а також у працях Н. Радчук (2014), де розкривається роль пісенної спадщини у вихованні козацтва.

Особливий інтерес становлять дослідження, присвячені популяризації традиційних бойових мистецтв як засобу виховання. Систему бойової підготовки «Спас» та «Бойовий Гопак» досліджували В. Пилат (1999), О. Притула (2004), Г. Лук'янова (2016) та М. Дутчак (2017).

Логічним продовженням розробки означеної тематики є дослідження В. Теремецького та М. Михальчука (2025), у якому авторами теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено систему підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах козацької педагогіки. У зазначеній праці акцентується увага на тому, що формування готовності до захисту Батьківщини є комплексним процесом, який включає мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-практичний та рефлексивний компоненти (Теремецький, Михальчук, 2025, с. 102). Автори доводять, що використання традиційного козацького гартування у поєднанні з сучасними методиками фізичного виховання суттєво підвищує рівень професійної компетентності та національної свідомості майбутніх педагогів.

Незважаючи на значний науковий доробок у галузі військово-патріотичного виховання, питання формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів фізичної культури як фундаменту їхньої готовності до захисту Батьківщини, особливо крізь призму практичного впровадження ідей козацької педагогіки, все ще потребує поглибленого вивчення. Недостатня розробленість виховних механізмів трансформації історичного козацького досвіду в сучасні ціннісні установки майбутнього педагога-захисника визначає вектор наукового пошуку в межах цієї статті.

Мета статті. Теоретичне обґрунтування необхідності активізації військово-патріотичного виховання молоді в умовах російсько-української війни крізь призму готовності майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини, а також популяризація україн-

ських історичних бойових мистецтв як ефективного засобу формування їхніх ціннісних орієнтацій.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Реалізація окресленої мети передбачає ґрунтовний аналіз культурних та історичних засад, що визначають зміст виховного процесу в системі професійної підготовки майбутніх фахівців.

Культурні основи військово-патріотичного виховання. Культура, як сукупність створених людиною матеріальних і духовних цінностей, що включає норми поведінки, стереотипи та результати творчості (Кошкіна, 2018, с. 69), відіграє фундаментальну роль у формуванні духовно-морального потенціалу особистості. У контексті підготовки вчителів фізичної культури посилення духовно-естетичного спрямування виховної роботи вимагає особливої уваги до здатності особистості відтворювати соціокультурний досвід своєї національної спільноти в межах загальнонародської культури (Качур, 2013, с. 59).

Опанування соціокультурним досвідом відбувається через «духовне привласнення» культурних цінностей та власну творчу самореалізацію майбутнього фахівця. Тому в освітньому процесі закладу вищої освіти критично важливо забезпечити не лише емоційне сприйняття студентами культурної спадщини, а й стимулювати їхню власну творчість, спираючись на фольклор, мистецтво та пам'ятки історії (Качур, 2013, с. 59). Фольклор та народне мистецтво виступають потужними першоджерелами національного духу, будучи образним втіленням козацько-лицарської духовності – споконвічного «ядра» української виховної системи (Руденко, Губко, 2007, с. 301).

Літературні та мистецькі твори, музика, театр і танець здатні формувати волю та життєві орієнтири у напрямі патріотичної самосвідомості. Завдяки цьому майбутній педагог емоційно підпорядковує свою діяльність національним інтересам і виявляє готовність захищати Батьківщину (Енциклопедія освіти, 2008, с. 633). Крім того, культурна складова виховання є передумовою формування міжетнічної толерантності та глобальної планетарної свідомості. Знайомство з історією та побутом різних народів сприяє розвитку моральної культури та добросусідських відносин (Радчук, 2014, с. 348). Ключову роль у цьому процесі

традиційно відіграє пісня, яка не лише розвиває естетичне почуття, а й «націоналізує та впорядковує життя», впливаючи на громадянські почуття (Енциклопедія освіти, 2008, с. 633–634).

Як зазначає Н. Радчук (2014), вивчаючи досвід козацтва, маршова пісня є незамінною для досягнення узгодженості дій у строю та усвідомлення козацького подвигу. Для майбутнього вчителя фізичної культури це має практичне значення: виконання пісні під час занять поглиблює думки та почуття, виховує витривалість та гартує дух (Радчук, 2014, с. 346–348).

Таким чином, формування ціннісного ставлення до суспільства, держави та самого себе через залучення до культурного пласту національної спадщини стає наріжним каменем військово-патріотичного виховання сучасного вчителя-захисника.

Психолого-педагогічні виміри ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя. Психолого-педагогічний аналіз формування ціннісних орієнтацій вимагає передусім з'ясування сутності ціннісного ставлення особистості до навколишнього світу. У наукових студіях воно характеризується як «система зв'язків людини зі значущими для неї аспектами дійсності, яка реалізується в поведінці, закріплюється у способі життя, стає компонентом свідомості та самосвідомості особистості, характеристикою самоцінності» (Сидельникова, 2012, с. 316). Слід наголосити, що для майбутнього вчителя фізичної культури таке ставлення визначається суб'єктивним досвідом, що базується на єдності тілесного та духовного виховання. Воно постає певною реакцією на соціально значущі явища та проявляється як свідомо суб'єктивна позиція. Джерелом формування цього ставлення є особистісне переживання значущості об'єктів, що тісно пов'язане із задоволенням вищих соціальних потреб (Мирончук, 2015).

Ціннісне ставлення до українського суспільства та держави для майбутнього педагога означає встановлення з ними «справжньої духовної єдності, об'єктивної взаємодії через сприйняття української мови та історії, державності та правосвідомості, усієї соціально-нормативної культури» (Качур, 2013, с. 55–56). За такої умови духовна відокремленість індивіда поступається місцем національній солідарності. Як наслідок, формується активна громадянська позиція та моральна відповідальність не лише

за сучасний стан держави, а й перед минулими поколіннями героїв-державотворців. Це трансформується у готовність зі зброєю в руках захищати незалежність України, розділяючи власну долю з долею народу (Бех, Чорна, 2008, с. 17). У результаті утвердження таких орієнтацій життєвий світ молодшої людини наповнюється державними цінностями, що безпосередньо втілюється у професійній діяльності майбутнього фахівця (Бех, 2018, с. 157).

Важливим вектором цього процесу, згідно з Концепцією національно-патріотичного виховання, є орієнтація на героїчні приклади боротьби українського народу за незалежність. Виховний ідеал майбутнього вчителя фізичної культури має базуватися на звитягах українського козацтва, лицарстві Січових стрільців, воїнів УНР та ЗУНР, героїзмі Карпатської Січі та УПА. Особливого значення в сучасних умовах набуває осмислення мужності Героїв Небесної Сотні та воїнів, які чинять опір російській агресії з 2014 року і до сьогодні (Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, 2022). Ці приклади героїзму повинні стати змістовим наповненням не лише теоретичних занять, а й спортивно-масової роботи у вищій школі.

У практичній площині формування ціннісного ставлення студентів до держави реалізується через залучення до тематичних інформаційно-освітніх заходів: дебатів, круглих столів, перегляду відеоматеріалів про подвиги захисників України (Безлюдна, 2022, с. 81). Така активність формує усвідомлення: «ми – українці, відповідальні громадяни, які повинні розвивати та захищати свою державу» (Антонюк та ін., 2021). При цьому ключовою домінантою постає ціннісне ставлення до себе як важливий компонент самосвідомості та зрілості (Сидельникова, 2012, с. 316). Зріла особистість відчуває потяг до самовизначення в рамках великих національних цінностей. За словами І. Беха, найвища цінність патріотизму стає «непереможним талісманом» для людини, роблячи її життя змістовним, відкритим та справедливим (Бех, 2018, с. 12).

Логічним інструментом реалізації зазначених психолого-педагогічних вимірів є оволодіння молоддю традиційними козацькими бойовими мистецтвами (бойовий гопак, спас, хрест тощо). Відроджені зусиллями ентузіастів,

ці системи фізичного виховання тривалий час були заборонені, проте сьогодні вони інтегровані в освітній простір. Популяризація українських бойових традицій спрямована на підготовку «висококваліфікованих козацьких воїнів та спортсменів – непохитних патріотів-захисників України» (Притула, 2004, с. 3). Важливим етапом легітимізації цього напрямку стало визнання національних видів спорту на законодавчому рівні у 2017 році, що відкрило нові перспективи для впровадження ідей козацької педагогіки у професійну підготовку вчителів фізичної культури.

Українські бойові мистецтва у системі військово-патріотичного виховання майбутніх фахівців. У контексті теоретико-практичного обґрунтування змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури особливої уваги потребують українські історичні традиційні бойові мистецтва. Найчастіше серед них виокремлюють два споріднені види – «Спас» та «Бойовий гопак», які не лише зберегли засади бойового досвіду нашого народу, а й навчають складним технікам бою, паралельно «загартовуючи дух воїна» (Лук'янова, 2016, с. 48).

Перші згадки про Спас як автентичне українське бойове мистецтво в сучасному науково-педагогічному просторі з'явилися у 1989 році. Його подальший розвиток та активна популяризація в Україні тісно пов'язані з діяльністю Всеукраїнської федерації «Спас» та особистим внеском її президента О. Притули. Деякі науковці вважають, що витоки цього мистецтва сягають козацьких часів. Наприклад, Спас, який вирізняється максимально швидкою нейтралізацією ворога та нанесенням ефективних точних ударів, був досить поширеним серед запорізьких козаків, зокрема у середовищі козацьких розвідників-пластунів (Дутчак, 2017).

Сучасна традиція «Спасу» в системі вищої освіти покликана відновити козацькі бойові традиції, повернувши військово-патріотичне виховання до його національних витоків. Навчання в школі бойових мистецтв «Спас» спрямоване на формування впевненості у молоді, що ґрунтується на позитиві національних цінностей, любові до України, її народу, повазі до культури та традицій. Під час тренувальних занять з українського рукопашного бою обов'язково використовується культурно-історичний ком-

понент: виконання вправ супроводжується історичними довідками, легендами та розповідями про майстерність запорожців. Крім того, в екіпіруванні спортсменів використовуються елементи українського національного костюма, а у змагальних практиках – елементи козацького військового ритуалу. Як вид спорту, «Спас» характеризується швидкісно-силовою складовою, складною координацією та ациклічним характером. Умови проведення поєдинку вимагають від майбутнього вчителя серйозної тактичної підготовки, вміння використовувати сильні сторони власної тренуваності, оперативно аналізувати слабкі місця в захисті суперника та ефективно протистояти незнайомій манері ведення бою (Лук'янова, 2016, с. 48–49).

«Бойовий гопак» як самобутнє бойове мистецтво набув широкого розголосу наприкінці ХХ століття, проте його генезис також сягає доби козацтва. Він нерозривно пов'язаний з бойовою підготовкою козаків Запорізької Січі у XVI–XVIII століттях, яка часто відбувалася під акомпанемент бандури, кобзи або хорового співу. У процесі підготовки козаки нерідко використовували зброю – шаблі, пістолети або списи. За допомогою танцювальних рухів досвідчені воїни готували молодь до реальних бойових зіткнень. Після ліквідації Січі, зокрема завдяки чумацтву, зберігся козацький танець «козак», що за суттю був імпровізацією поєдинку, «коли один чоловік приймає виклик іншого, і вони починають «вискакувати», «робити ухилення», «розгортати голубці», «бити гопака» та «сідати гайдука» – хто кого танцює» (Кошкіна, 2018, с. 76). Згодом, завдяки діяльності українського драматичного театру другої половини ХІХ століття, цей танець трансформувався у звичний нам «гопак» (через політичну некоректність терміна «козак» у Російській імперії) та здобув популярність у Європі (Купленик, 1999, с. 6).

Відродження Бойового гопака як цілісної системи на основі традиційного козацького бою пов'язане з іменем львівського дослідника В. Пилата. Він тривалий час вивчав східні единоборства (карате, кікбоксинг, дзюдзюцу, айкідо), а з початку 1980-х років розпочав систематизацію знань про бойову культуру українців. Досліджуючи техніки гопака та метелиці, В. Пилат виявив низку елементів, властивих виключно українській пластиці. Поеднавши

бойові техніки, якими володів, із танцювальними рухами та прийомами самооборони галицьких селян, він створив унікальне бойове мистецтво (Винник, Винник, 2016, с. 7–8). Сьогодні Бойовий гопак – це багатогранна система фізичної та духовної підготовки. Окрім спортивного аспекту, вона передбачає опанування козацької зброї, спів, гру на музичних інструментах, ораторське мистецтво та духовні практики. Особлива увага приділяється світоглядним принципам воїна-патріота, що захищає свою родину та народ, що докладно висвітлено у працях «Традиції української національної фізичної культури» (Пристапа, Пилат, 1991) та «Бойовий гопак» (Пилат, 1999).

Протягом останніх десятиліть ХХ століття Бойовий гопак поширився по всій Україні. У 1997 році було зареєстровано «Центральну школу бойового гопака», яка розвиває чотири ключові напрями: оздоровчий, народний, спортивний та бойовий. Відтоді функціонують численні регіональні федерації, проводяться чемпіонати, семінари та фестивалі. Крім того, у 2002 році постала експериментальна школа жіночих бойових мистецтв «Асгарда», побудована на техніці гопака з урахуванням анатомо-фізіологічних особливостей жінок. Під час занять дівчата вивчають техніку боротьби, тактику самооборони та опановують навички володіння зброєю.

Усвідомлення необхідності інтенсифікації військово-патріотичного виховання молоді, зумовленої повномасштабною збройною агресією РФ проти України, актуалізує потребу в масштабній популяризації вітчизняних бойових мистецтв як дієвого інструменту гартування майбутніх захисників. На сучасному етапі бойові аспекти цих систем закономірно переважають над оздоровчими, фольклорно-художніми чи суто спортивними напрямками. Зокрема, це простежується у розвитку бойового гопака, де прикладний бойовий напрям демонструє «шлях українського лицаря, який зробив свій вибір, йде шляхом захисника Батьківщини, жертвовно служить Україні та сприяє утвердженню правди та добра. Він гармонійно розвинув три чинника сили: дух, розум і тіло, і спрямовує свою діяльність на утвердження рівності, братерства, миру та любові в ім'я процвітання нашої держави (Кіптілова, 2014, с. 78).

Водночас значної наукової та практичної уваги заслуговують й інші види українських національних бойових мистецтв. Серед них: «Хортінг» – система комплексної фізичної підготовки та самовдосконалення, заснована у 2008 році; українська боротьба на поясах; Козацький двобій та рукопашний гопак, що виникли у 2003 році внаслідок диференціації поглядів на подальший вектор розвитку бойового гопака; вільний бій, сформований у 1995 році як український варіант контактних єдиноборств; а також згадана раніше жіноча система «Асгарда». Усі ці напрями об'єднує спільна цільова установка – орієнтація на підготовку самовідданих, свідомих та фізично загартованих захисників України.

Важливим аспектом дослідження є також визначення ролі соціальних інституцій – батьків, громадськості, представників органів державної влади та місцевого самоврядування – у процесі військово-патріотичного виховання молоді, що набуло екзистенційної ваги в умовах війни. Батьки виступають першими вихователями дитини, адже саме з родини починається сприйняття Батьківщини. Вони закладають фундамент патріотизму через бесіди про минуле України, власні вчинки, спільне відзначення національних свят та залучення до сімейних традицій, звичаїв і обрядів. Знайомство з національною літературою, мистецтвом та подорожі рідним краєм сприяють формуванню поваги до національних символів («Роль сім'ї...», 2019). В умовах воєнного стану батьківська роль стає ще відповідальнішою: вони роз'яснюють дітям сутність подій, підтримують їхній емоційно-психологічний стан та безпосередньо впливають на формування системи цінностей та оцінних суджень.

Військово-патріотичне виховання учнівської молоді має здійснюватися як синергія зусиль сім'ї та закладу освіти. Школа покликана активно співпрацювати з батьками, роз'яснюючи їм стратегічні завдання виховання, знайомлячи з ефективними методами роботи та залучаючи до позакласної діяльності. Педагогам, зокрема вчителям фізичної культури, доцільно рекомендувати батькам популяризувати серед дітей сімейні бойові та трудові традиції, проводити бесіди про героїзм українського народу, заохочувати до волонтерської допомоги та вшанування пам'яті полеглих вої-

нів. Така взаємодія сприяє розвитку інтересу до військових професій, свідомої готовності до служби у Збройних Силах України, а також стимулює систематичну фізичну підготовку та загартовування (Устинова, 2015, с. 472).

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що українські бойові мистецтва – Бойовий Гопак, Спас, Асгарда, Хортінг та інші – у поєднанні з цілеспрямованим впливом соціальних інституцій, забезпечують формування міцного патріотичного духу та моральної стійкості особистості. Попри відмінності у методиках тренувань, усі вони підпорядковані єдиній меті – вихованню дисциплінованих, мужніх та ціннісно орієнтованих громадян, готових до професійної діяльності та захисту суверенітету України.

Інституційні та соціальні суб'єкти військово-патріотичного виховання у професійному становленні майбутнього вчителя. Ефективність формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів фізичної культури безпосередньо залежить від системної взаємодії різних інституційних та соціальних суб'єктів. У сучасних умовах військово-патріотичне виховання перестає бути виключно внутрішньоосвітньою справою, перетворюючись на стратегічний напрям державної політики та консолідації суспільства, що закріплено у стратегічних нормативних актах (Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі, 2019).

Значна роль у цьому процесі належить представникам державної влади та місцевого самоврядування. Їхня діяльність має бути спрямована на всебічну підтримку зусиль закладів загальної середньої та вищої освіти, а також позашкільних установ. Державні інституції повинні не лише декларувати пріоритетність патріотичного гартування, а й демонструвати реальну зацікавленість у розвитку національно-патріотичного виховання шляхом створення відповідної нормативно-правової бази та забезпечення фінансової стабільності освітніх програм (Закон України «Про основні засади Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», 2022). Критично важливим є пошук та залучення ресурсів для матеріально-технічного забезпечення основних суб'єктів військово-патріотичного виховання – військово-патріотичних клубів, центрів козаць-

кого виховання та безпосередньо навчальних закладів. Зокрема, йдеться про облаштування сучасних спеціалізованих аудиторій, стрілецьких тирів та спортивних майданчиків у кожній школі для якісного викладання предмета «Захист України», де майбутні вчителі фізичної культури проходять педагогічну практику та реалізовуватимуть свої професійні навички.

Особливе місце в інституційній структурі займають заклади вищої освіти (далі – ЗВО), які здійснюють підготовку педагогічних кадрів. У межах реалізації педагогічних умов, визначених у нашому дослідженні, ЗВО мають виступати як осередки інтеграції козацької педагогіки в освітній процес. Це передбачає не лише вивчення теоретичних аспектів, а й створення студентських об'єднань, секцій національних бойових мистецтв та співпрацю з ветеранськими організаціями. Громадськість та патріотичні організації (зокрема козацькі товариства, спортивні федерації «Спасу» та Бойового гопака) виступають важливими соціальними партнерами, забезпечуючи «живий» зв'язок поколінь та передачу автентичного досвіду захисту Батьківщини.

Не менш вагомим є суб'єктний вплив сім'ї. Батьки як первинний осередок виховання формують емоційно-ціннісну основу патріотизму, тоді як школа та ЗВО переводять ці установки у професійну площину. Співпраця між сім'єю та освітніми закладами дозволяє створити єдиний виховний простір, де ціннісні орієнтації майбутнього фахівця підкріплюються соціальним схваленням та родинною підтримкою. Як зазначають дослідники, такий комплексний підхід дозволяє сформуванню у студента не лише знання, а й глибоку внутрішню потребу в служінні своєму народові (Зубалій, 2013, с. 53).

Таким чином, ефективна реалізація стратегії військово-патріотичного виховання здобувачів освіти в нинішніх воєнних реаліях можлива лише за умови створення єдиного виховного простору, що об'єднує педагогів, батьків, органів місцевого самоврядування та громадськості задля підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Лише через синергію цих суб'єктів можливе формування цілісної особистості вчителя фізичної культури – патріота, здатного не лише професійно навчати, а й стати взірцем готовності до захисту суверенітету та територіальної цілісності нашої держави.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження теоретично обґрунтовано, що система військово-патріотичного виховання в умовах сучасної російсько-української війни є стратегічним пріоритетом національної безпеки та ключовим вектором професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Підсумовуючи результати роботи, можна зробити такі висновки:

1. Ціннісний аспект виховання. Встановлено, що військово-патріотичне виховання майбутніх фахівців не обмежується лише фізичною та технічною підготовкою, а є складним процесом формування цілісної особистості. Ключовим компонентом готовності до захисту Батьківщини є розвинена система ціннісних орієнтацій, що включає усвідомлення національної ідентичності, моральну відповідальність перед державою та готовність до жертвованого служіння народу України.

2. Потенціал козацької педагогіки. Доведено, що інтеграція ідей козацької педагогіки у виховний процес ЗВО є найбільш ефективним засобом формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів фізичної культури. Традиційні бойові мистецтва (Бойовий гопак, Спас, Хортінг та ін.) виступають не лише як спортивні дисципліни, а й як цілісні психофізичні системи, що гармонізують дух, розум і тіло воїна-патріота, забезпечуючи високу мотивацію до самовдосконалення та професійної діяльності.

3. Культурно-історичний контекст. З'ясовано, що використання культурного компонента – історичних розвідок, козацьких ритуалів, маршової пісні та фольклору – значно посилює емоційне сприйняття студентами ідеалів лицарської честі та духовності. Це дозволяє трансформувати знання про героїчне минуле у внутрішні переконання майбутнього педагога-захисника.

4. Інституційна синергія. Обґрунтовано, що для досягнення стійкого результату у вихованні майбутніх учителів необхідна консолідація зусиль усіх суб'єктів виховного впливу: держави, органів місцевого самоврядування, ЗВО, громадських організацій та родини. Особлива роль у цьому процесі належить створенню сучасного матеріально-технічного та інформаційного середовища, яке б стимулювало інтерес молоді до військових професій та

служби у Збройних Силах України як найвищої форми виконання громадянського обов'язку.

Перспективи подальших досліджень у межах дисертаційної роботи полягатимуть у розробці

та експериментальній перевірці педагогічних умов і методики впровадження елементів козацької педагогіки безпосередньо у навчальні плани підготовки вчителів фізичної культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонюк В., Мокан В., Терещенко О. Військово-патріотичне виховання як найважливіша складова національно-патріотичного виховання. Армія FM : вебсайт. 2021. 28 квіт. URL: <https://www.armyfm.com.ua/vijskovo-patriotichne-vihovannya-yak-najvazhlivisha-skladova-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya/> (дата звернення: 15.12.2025).
2. Безлюдна Н. Особливості національно-патріотичного виховання молодших школярів в умовах воєнного стану. Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи : зб. наук. пр. 2022. № 2 (8). С. 76–83.
3. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей. Київ ; Чернівці : Букрек, 2018. 296 с.
4. Бех І. Патріотизм як цінність: 7 наукових пропозицій у національно-патріотичному вихованні. *Управління освітою*. 2018. № 6 (402). С. 6–12.
5. Бех І. Д., Чорна К. І. Національна ідея у становленні громадянина-патріота України (програмно-виховний контекст). Київ, 2008. 48 с.
6. Винник Н. М., Винник В. Д. Бойовий гопак як елемент фізичного виховання студентів : методичні рекомендації. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2016. 44 с.
7. Дутчак А. Бойовий гопак, спас та боротьба на поясах: що ховається за законом про національні види спорту. *Ракурс* : вебсайт. 2017. 2 лип. URL: <https://racurs.ua/ua/1597-boyovyy-gopak-spas-ta-borotba-na-poyasah-schovaietsya-za-zakonom-pro-nacionalni-vydy-sportu.html> (дата звернення: 15.12.2025).
8. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
9. Зубалій М. Д. Військово-патріотичне виховання учнівської молоді в процесі фізкультурно-масової роботи. *Фізичне виховання в рідній школі*. 2013. № 4. С. 51–57.
10. Качур М. М. Поняття «патріотизм» в українській науковій педагогічній думці. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 6 (32). С. 54–60.
11. Кіптілова Н. Гопак як один із феноменів українського танцю. *Вісник Львівського університету. Серія: Мистецтвознавство*. 2014. Вип. 14. С. 75–80.
12. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : наказ М-ва освіти і науки України від 06 черв. 2022 р. URL: <https://nus.org.ua/news/mon-zatverdylu-novu-kontseptsiyu-patriotichnogo-vuhovannya/> (дата звернення: 15.12.2025).
13. Кошкіна О. Патріотичне та духовно-моральне виховання студентської молоді на сучасному етапі реформування системи освіти. *Новий Колегіум*. 2018. № 3. С. 68–73.
14. Купленик В. Нариси з історії українського народного танцю. Київ, 1999. 160 с.
15. Лук'янова К. Національний вид боротьби «Український рукопаш Спас» у сучасній системі фізичного виховання. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві* : зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. 2016. № 1 (33). С. 47–50.
16. Мирончук Н. М. Ціннісне ставлення до себе та інших як основа самореалізації особистості протягом життя. *Формування особистості в освітньому середовищі навчального закладу: проблеми та пошуки* : зб. наук. пр. 2015. Вип. 2. С. 82–85.
17. Пилат В. С. Бойовий гопак. Львів : Логос, 1999. 416 с.
18. Приступа Є., Пилат В. Традиції української фізичної культури. Львів : Троян, 1991. Ч. 1. 148 с.
19. Пригула О. Л. Навчальна програма дисципліни «Традиційні козацькі бойові мистецтва» (для фахівців). Київ : МАУП, 2004. 32 с.
20. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 15.12.2025).
21. Радчук Н. І. Роль пісні у військово-патріотичному вихованні козацтва. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 7 (41). С. 346–354.
22. Роль сім'ї у національно-патріотичному вихованні дітей дошкільного віку. *Центр розвитку дитини «Гармонія»* : вебсайт. 2019. 21 лют. URL: <http://www.garmoniya.mk.ua/articles/rol-simiyi-u-nacionalno-patriotichnomu-vuhovanni-ditey-doshkilnogo-vidu.html> (дата звернення: 15.12.2025).
23. Руденко Ю., Губко О. Українська козацька педагогіка: витоки, духовні цінності, сучасність. Київ : МАУП, 2007. 384 с.

24. Сидельникова О. Д. Ціннісне ставлення до власного «Я» як чинник розвитку особистості дитини дошкільного віку. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. 2012. Вип. 16 (1). С. 315–321.

25. Теремецький В., Михальчук М. Інтеграція ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. 2025. Вип. 219. С. 96–103. DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-96-103.

26. Устинова Н. В. Військово-патріотичне виховання учнів старших класів на уроках та у процесі позакласної роботи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. Вип. 43 (96). С. 469–477.

27. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі : указ Президента України від 25 трав. 2020 р. № 195/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> (дата звернення: 15.12.2025).

28. Kubko A., Turchynov K., Chudyk N., Vladymyrov M., Matviichuk A. The principle of proportionality in the restriction of human rights during the war in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13, No. 82. P. 139–149. DOI: 10.34069/AI/2024.82.10.11.

REFERENCES:

1. Antoniuk, V., Mogan, V., & Tereshchenko, O. (2021). Viiskovo-patriotичне vykhovannya yak naivazhlyvisha skladova natsionalno-patriotичnoho vykhovannya [Military-patriotic education as the most important component of national-patriotic education]. *Armiia FM*. Available at: <https://www.armyfm.com.ua/vijskovo-patriotичne-vihovannya-yak-najvazhlyvisha-skladova-natsionalno-patriotичnoho-vihovannya/> [in Ukrainian]. (Accessed 15.12.2025).

2. Bezliudna, N. (2022). Osoblyvosti natsionalno-patriotичnoho vykhovannya molodshykh shkoliariv v umovakh voiennoho stanu [Features of national-patriotic education of younger schoolchildren in the conditions of martial law]. *Psykhologo-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly*, 2(8), 76–83. [in Ukrainian].

3. Bekh, I. D. (2018). *Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnostei* [Personality on the way to spiritual values]. Kyiv; Chernivtsi: Bukrek. [in Ukrainian].

4. Bekh, I. (2018). Patriotyzm yak tsinnist: 7 naukovykh propozyzii u natsionalno-patriotичnomu vykhovanni [Patriotism as a value: 7 scientific proposals in national-patriotic education]. *Upravlinnia osvitoiu*, 6(402), 6–12. [in Ukrainian].

5. Bekh, I. D., & Chorna, K. I. (2008). *Natsionalna ideia u stanovlenni hromadianyna-patriota Ukrainy (prohramno-vykhovnyi kontekst)* [The national idea in the formation of a citizen-patriot of Ukraine (program-educational context)]. Kyiv. [in Ukrainian].

6. Vynnyk, N. M., & Vynnyk, V. D. (2016). *Boiovyi hopak yak element fizychnoho vykhovannya studentiv: metod rekomendatsii* [Combat Hopak as an element of physical education of students: guidelines]. Cherkasy: ChNU im. B. Khmelnytskoho. [in Ukrainian].

7. Dutchak, A. (2017). Boiovyi hopak, spas ta borotba na poyasakh: shcho khovaietsia za zakonom pro natsionalni vydy sportu [Combat hopak, spas and belt wrestling: what is hidden behind the law on national sports]. *Rakurs*. Available at: <https://racurs.ua/ua/1597-boyovyuy-gopak-spas-ta-borotba-na-poyasah-scho-hovaietsya-za-zakonom-pro-natsionalni-vydy-sportu.html> [in Ukrainian]. (Accessed 15.12.2025).

8. Kremen, V. H. (Ed.). (2008). *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of education]. Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].

9. Zubalii, M. D. (2013). Viiskovo-patriotичне vykhovannya uchnivskoi molodi v protsesi fizkulturno-masovoi roboty [Military-patriotic education of student youth in the process of physical culture and mass work]. *Fizyčne vykhovannya v ridnii shkoli*, 4, 51–57. [in Ukrainian].

10. Kachur, M. M. (2013). Poniattia «patriotyzm» v ukrainskii naukovii pedahohichnii dumtsi [The concept of "patriotism" in Ukrainian scientific pedagogical thought]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 6(32), 54–60. [in Ukrainian].

11. Kiptilova, N. (2014). Hopak yak odyin iz fenomeniv ukrainskoho tantsiu [Hopak as one of the phenomena of Ukrainian dance]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia: Mystetstvoznnavstvo*, 14, 75–80. [in Ukrainian].

12. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Kontseptsiiia natsionalno-patriotичnoho vykhovannya v systemi osvity Ukrainy* [The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine]. Available at: <https://nus.org.ua/news/mon-zatverdylo-novu-kontseptsiiyu-patriotичnoho-vykhovannya/> [in Ukrainian]. (Accessed 15.12.2025).

13. Koshkina, O. (2018). Patriotичне та dukhovno-moralne vykhovannya studentskoi molodi na suchasnomu etapi reformuvannya systemy osvity [Patriotic and spiritual-moral education of student youth at the current stage of reforming the education system]. *Novyi Kolehiium*, 3, 68–73. [in Ukrainian].

14. Kuplenyk, V. (1999). *Narysy z istorii ukrainskoho narodnoho tantsiu* [Essays on the history of Ukrainian folk dance]. Kyiv. [in Ukrainian].
15. Lukianova, K. (2016). Natsionalnyi vyd borotby «Ukrainskyi rukopash Spas» u suchasni systemi fizychnoho vykhovannia [National type of wrestling "Ukrainian Hand-to-Hand Combat Spas" in the modern system of physical education]. *Fizyчне vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi*, 1(33), 47–50. [in Ukrainian].
16. Myronchuk, N. M. (2015). Tsinnisne stavlennia do sebe ta inshykh yak osnova samorealizatsii osobystosti protiahom zhyttia [Value attitude to oneself and others as a basis for self-realization of personality throughout life]. *Formuvannia osobystosti v osviti seredovyschchi navchalnoho zakladu: problemy ta poshuky*, 2, 82–85. [in Ukrainian].
17. Pylat, V. S. (1999). *Boiovyi hopak* [Combat Hopak]. Lviv: Lohos. [in Ukrainian].
18. Prystupa, Ye., & Pylat, V. (1991). *Tradytsii ukrainskoi fizychnoi kultury* [Traditions of Ukrainian physical culture] (Part 1). Lviv: Troian. [in Ukrainian].
19. Prytula, O. L. (2004). *Navchalna prohrama dystsypliny «Tradytsiini kozatski boiovi mystetstva» (dlia fakhivtsiv)* [Training program of the discipline "Traditional Cossack Martial Arts" (for specialists)]. Kyiv: MAUP. [in Ukrainian].
20. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). *Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti* (Law No. 2834-IX). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [in Ukrainian]. (Accessed 15.12.2025).
21. Radchuk, N. I. (2014). Rol pisni u viiskovo-patriotychnomu vykhovanni kozatstva [The role of song in the military-patriotic education of the Cossacks]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*, 7(41), 346–354. [in Ukrainian].
22. Tsentr rozvytku dytyny «Harmonii». (2019). Rol sim'i u natsionalno-patriotychnomu vykhovanni ditei doshkilnoho viku [The role of the family in the national-patriotic education of preschool children]. Available at: <http://www.garmoniya.mk.ua/articles/rol-simiyi-u-natsionalno-patriotychnomu-vykhovanni-ditey-doshkilnogo-viku.html> [in Ukrainian]. (Accessed 15.12.2025).
23. Rudenko, Yu., & Hubko, O. (2007). *Ukrainska kozatska pedahohika: vytoky, dukhovni tsinnosti, suchasnist* [Ukrainian Cossack pedagogy: origins, spiritual values, modernity]. Kyiv: MAUP. [in Ukrainian].
24. Sydelynkova, O. D. (2012). Tsinnisne stavlennia do vlasnoho «Ya» yak chynnyk rozvytku osobystosti dytyny doshkilnoho viku [Value attitude to one's own "Self" as a factor in the development of the personality of a preschool child]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*, 16(1), 315–321. [in Ukrainian].
25. Teremetskyi, V., & Mykhalchuk, M. (2025). Intehratsiia idei kozatskoi pedahohiky u profesiinu pidhotovku maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do zakhystu Batkivshchyny [Integration of the ideas of Cossack pedagogy into the professional training of future physical education teachers for the defense of the Motherland]. *Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky*, 219, 96–103. doi: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-96-103. [in Ukrainian].
26. Ustynova, N. V. (2015). Viiskovo-patriotyčne vykhovannia uchniv starshykh klasiv na urokakh ta u protsesi pozaklasnoi roboty [Military-patriotic education of senior students in lessons and in the process of extracurricular work]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 43(96), 469–477. [in Ukrainian].
27. President of Ukraine. (2020). *Natsionalna stratehiia rozbudovy bezpechnoho i zdorovoho osvithnoho seredovyschcha u novii ukrainskii shkoli* (Decree No. 195/2020). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> [in Ukrainian]. (Accessed 15.12.2025).
28. Kubko, A., Turchynov, K., Chudyk, N., Vladymyrov, M., & Matviichuk, A. (2024). The principle of proportionality in the restriction of human rights during the war in Ukraine. *Amazonia Investiga*, 13(82), 139–149. doi: 10.34069/AI/2024.82.10.11.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.11.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.12.2025
 Дата публікації: 30.12.2025